

Kulturella föreställningar om åldrande och femininitet

MARIANNE LILIEQUIST
är professor i etnologi vid institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet. Hon är för närvarande verksam inom det tvärvetenskapliga projektet "Åldrande och livsvillkor" vid Umeå universitet samt koordinatör för forskningsnätverket "TantForsk!".

Detta temanummer vill problematisera bilderna av den äldre kvinnan och i det sammanhanget är ordet "tant" ett inspirerande begrepp att tänka kring. Ibland kan man få ett intryck av att det mest föraktliga i kulturvärlden är den Gudrun Sjödén-klädda "Kulturtanten". Det finns ett ständigt pågående samtal i offentligheten om det bekymmersamma i att det mest är kulturtanter som kommer på vernissagerna och föreställningarna inom konst- och teatervärlden; Elisabeth Höglund måste bort från TV-programmet "Förkväll" så att det inte blir ett tant-program, vi måste stimulera männen och de yngre att läsa mer skönlitteratur så att det inte till största delen är tanter som läser – kort sagt, det är ett problem att största delen av kulturkonsumenterna är tanter!

Samtidigt som den negativa bilden av äldre kvinnor finns, så har en ny målgrupp vuxit fram för magasin, resor, kurser, spa-weekends och varor – äldre kvinnor som vet vad de vill ha och har medlen för att tillfredsställa sina önskningar. I dessa sammanhang beskrivs den äldre kvinnan i positiva termer. "Kulturtanten bär upp Sveriges kulturliv, är nyfiken och envis i sin livslånga gärning. Hon finns på en plats nära dig. Och långt borta...", står det t.ex. på hemsidan "Kulturtant" (<http://kulturtant.se/>).

Den äldre kvinnan har ofta varit osynlig inom forskningen. Inom exempelvis det gerontologiska forskningsfältet har de äldre tidigare ofta studerats utifrån en manlig måttstock (Thorsen 1998), men i och med att man alltmer har börjat uppmärksamma det genusbundna i åldrandet så har kvinnorna synliggjorts. I den äldre folklivsforskningen och folkloristiken har visserligen äldre kvinnors livserfarenhet kommit fram på ett indirekt sätt

Detalj ur bild i Gudrun Sjödéns vårkatalog 2011.

genom att de har varit viktiga traditionsbärare som intervjuats om seder och bruk, sagor, sägner, folktro, textilslöjd, matkultur etc., men de har sällan själva utgjort det uttalade studieobjektet.

Precis som i den nuvarande mediala diskursen så finns det inom äldreforskningen två kontrasterande bilder av den åldrande kvinnan. En forskningsdiskurs framhäver det dubbla förtryck som den äldre kvinnan utsätts för genom sexismen och ålderismen. Studier har visat att även om kvinnor genomsnittligt har en högre livslängd än män, är de mycket mer utsatta för ekonomiska bekymmer och kulturellt förtryck. I den offentliga diskursen

associeras ofta äldre kvinnor med depression, fattigdom och ohälsa (jfr Aléx 2007:2, Blaakilde 2007:39). Populärkulturen, med dess ungdomskult, har stort inflytande på de kulturella föreställningarna om kvinnors åldrande. Samtidigt presenteras nya bilder av äldre kvinnor som åtråvärda och attraktiva. Dessa bilder kan förstås både som uttryck för omförhandlingar om vad åldrande betyder, men också som åldersförnekande eftersom det är just det ungdomliga hos de äldre som lyfts fram som positivt (Lövgren 2009).

En annan forskningsdiskurs betonar vikten av att skilja mellan den samhälleliga, mediala diskursen om kvinnligt åld-

rande och kvinnornas egna upplevelser av åldrandet, upplevelser som varierar beroende på den kontext man befinner sig i (jfr Öberg 2003). Identitetsarbete är något som pågår livet igenom och det försiggår ofta som en slags identitetsförhandling mellan den negativa bilden som pådyvlas kvinnorna utifrån och deras egna strategier för att uppnå självkänsla. För studier som har undersökt äldre kvinnor genom intervjuer se: Aléx 2007, Ghazanfareon Karlsson 2006, Gunnarson 2009, Krekula 2006, Lindqvist 1996, Nilsson 2006, Persson 2010, Snellman 2009, Trossholmen 2000 och Winqvist 1983. I en nyutkommen antologi, *Livslinjer: Berättelser om ålder, genus och sexualitet* (Ambjörnsson, Jönsson 2010), fokuseras hur genus och sexualitet skapas i relation till ålder.

Temanumret börjar med en artikel som problematiserar begreppet "tant". När blev tanten en nedvärderande tillskrivning frågar sig Karin Lövgren i essän "Jag vill inte se ut som en tant. Länge leve tanten!" och resonerar om huruvida tanten kan återupprättas. Att kulturtanten allt oftare figurerar med en självvironisk blinkning kan uppfattas som ett återtagande av ett negativt epitet. Vad – eller snarare vem – är egentligen en tant? Hon gör nedslag i rådgivningsböcker och artiklar för kvinnor i medelåldern om hur man ska undvika att bli en tant och ses som tantig. Hur används begreppen "tant" och "tantig"? Med utgångspunkten att ålder är något vi gör – tillskriver andra, identifierar oss med, gör motstånd mot, förhandlar om – undersöks hur *tant* blir en markör för ett åldrande som många tar avstånd ifrån. Tanten förknippas med det förgångna, en förfluten tid, hon representerar också det vardagliga, men även det överspelade, obsoleta, inte längre moderna. Tantig är en nedvärderande tillskrivning som används

för att signalera att till exempel kläder är omoderna. I en del av de artiklar som granskas efterlyses dock tanten; hon beskrivs med saknad. Men det förefaller som om ingen ser sig själv som tant – tanten är någon annan.

I artikeln "Mostrar, fastrar och andra livsviktiga tanter" undersöker Katarzyna Wolanik Boström två personers berättelser om mostrar, fastrar och andra tanter som varit betydelsefulla i deras liv. En moster, faster eller annan närstående "tant" kan bistå den yngre generationen med praktisk hjälp, existentiella råd, vänskap och social samvaro. Hon kan mildra eller underblåsa familjekonflikter. Hon är ofta en resurs i barns och vuxnas identitetsarbete och i den ständigt pågående konstruktionen av släktens och samhällets historia. Det är en social position med rätt stort manöverutrymme och det finns inget essentiellt i hur den konkreta relationen formas och uttrycks, oavsett om det finns blodsband eller om släktskapet är "valt" av båda parter.

Marianne Liliequist, Marika Nordström och Tove Liliequist behandlar i artikeln "Den åldrande rockartisten – en anomali?" ett hitintills utforskat ämne inom musikkonkningen, nämligen bilden av den åldrande kvinnliga rockartisten. Rockbranschen är ett område där diskrimineringen av den åldrande kvinnan är tydligt verksam. Kvinnliga rockmusiker har under de senaste åren varit stadigt på frammarsch, inte minst i Sverige, där den kommunala musikskolan samt olika feministiska musikföreningar har inspirerat unga kvinnor att inta den mytomspunna manliga rockscenen (Nordström 2010). Men fortfarande existerar en starkt verkande könshierarki där kvinnorna snarare är konsumenter och fans än producenter och musiker. De kvinnor som har stått på

scenen har av tradition oftast varit vokalisterna och den kommersiellt betingade sexualiseringen av artisterna har närmast tilltagit under senare år. Hur ser bilden av den åldrande kvinnliga artisten ut och varför accepteras de manliga äldre artisterna lättare än de kvinnliga? Finns det undantag från regeln och vad beror detta på?

Annelie Bränström Öhman frågar sig i artikeln "Mormor – eller kampen om tiden" om det finns ett särskilt språk, en särskild litterär stil för medelålderns kvinnor? Ja, något sådant verkade föresväva Virginia Woolf under arbetet med romanen *Mrs Dalloway*. I skärningspunkten mellan tidens flykt och det djupnande livsallvaret blir frågan akut. Hur kan man fånga erfarenheten? Hur kan man beskriva timmarnas rymd och vardagens ström av detaljer och rutiner, utan att ge avkall på den överblick som kommer med mognad och ålder? I den här artikeln varvas diskussioner om tanten som litterär figur (med Woolfs tanter som främsta exempel) med artikelförfattarens personliga hågkomster om hur bilden av hennes egen "inre tant" präglades av hennes mormor, hennes sorg och styrka, under uppväxtåren i det västerbottniska frikyrkobältet på 1960- och 1970-talen.

Temanumret utgör den första publikationen från nätverket "TantForsk!" som nyligen bildats av forskare vid Institutionen för kultur- och medievetenskaper vid Umeå universitet. En (t)antologi har också påbörjats, flera arbetsgrupper kring särskilda teman har bildats och en kontinuerlig seminarieverksamhet pågår. Nätverkets syfte är att problematisera åldrande och femininitet genom att från en rad olika utgångspunkter jämföra de mediala, samhälleliga diskurserna med kvinnors egna upplevelser av åldrande.

REFERENSER

- Aléx, Lena, 2007. *Äldre människors berättelser om att bli och vara gammal tolkade utifrån genus- och etnicitetsperspektiv*. Diss. Umeå: Umeå University Medical Dissertations, New Series 1081.
- Ambjörnsson, Fanny & Jönsson, Maria (red.), 2010. *Livslinjer: Berättelser om åldrande, genus och sexualitet*. Göteborg: Makadam.
- Blaakilde, Anne Leonora, 2000. "När engle bliver til hekse", i Helweg Larsen, K. m.fl. (red.), *Kvinder – kön, krop og sundhed*. København: Gyldendal.
- Ghazanfareeon Karlsson, Sofie, 2006. *Tillsammans men var för sig: Om sårbarheter mellan äldre kvinnor och män i Sverige*. Diss. Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå University, Nr 47.
- Gunnarsson, Evy, 2009. "Man får inte stanna upp: Om äldre kvinnors och mäns vardagsliv och kroppens förändring", i Gunnarsson, Evy & Szebehely, Marta (red.), *Genus i omsorgens vardag*. Stockholm: Gothia.
- Krekula, Clary, 2006. *Kvinna i ålderskodad värld: Om äldre kvinnors förkroppsligade identitetsförhandlingar*. Diss. Uppsala: Uppsala University, Dept. Of Sociology.
- Lindqvist, Beatrice, 1996. "Kvinnligt åldrande, skönhet och könsidentitet", i Lundin, Susanne & Åkesson, Lynn (red.), *Kroppens tid: Om samspillet mellan kropp, identitet och samhälle*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Lövgren, Karin, 2009. "Se lika ung ut som du känner dig: Kulturella föreställningar om ålder och åldrande i populärpress för kvinnor över 40". Diss. Linköping: Linköping Studies in Arts and Science.
- Nilsson, Ingeborg, 2006. *Occupational Engagement Among Older People: Evaluation, Repertoire and Relation to Life Satisfaction*. Umeå University Medical Dissertations, New Series No 1043.
- Persson, Therése, 2010. *Kvinnlig för sin ålder: En intervjustudie om ålder, kropp och femininitet*. Diss. Linköping: Linköpings universitet.
- Snellman, Marie-Louise, 2009. "Det är ju inte hela tiden bara lycka heller: Äldre kvinnors berättade liv – om arbete, omsorg och åldrande i landsbygds- miljö". Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Thorsen, Kirsten, 1998. *Kjønn, livsløp og alderdom: En studie av livshistorier, selvbilder og modernitet*. Bergen-Sandviken: Fagbokforlaget.
- Trossholmen, Ninni, 2000. *Tid till eftertanke*.

Kvinnligt pensionärsliv ur ett klass- och livslopps-perspektiv. Diss. Göteborg: Universitetet.

Winqvist, Marianne, 1983. *Generationsband: Djupintervjuer med äldre kvinnor i stad och på landsbygd.* Diss. Uppsala: Sociologiska institutionen.

Öberg, Peter, 2003. "Images versus experience of the aging body", in Fairclough, Christopher A. (ed.), *Aging Bodies: Images and Everyday Experience.* Walnut Creek, CA: AltaMira Press.

SUMMARY

*Cultural Conceptions of Female Ageing
(Kulturella föreställningar om åldrande
och femininitet)*

There are different discourses concerning women and ageing in the media and within the field of research about elderly people. In the public discourse elderly women are often associated with depression, poverty and weak health. The popular culture, with its worshipping attitude towards the

young, has a great influence on the cultural conceptions of female ageing. At the same time new images of elderly women as desirable and attractive are presented in popular media. These images can be understood as expressions for re-negotiations of what ageing means, but also as age-denying since it is the youthfulness among the elderly which is emphasised as something positive. Many researchers stress the importance of separating the public discourse on ageing, which is found in the media, from the women's own experiences of ageing. Interview studies with elderly women have shown that women's experiences of ageing can appear in a number of different ways depending on life context. This theme issue poses questions on ageing and femininity from a number of stand points by comparing the medial and public discourses with the women's own experiences of ageing.

Keywords: ageing, femininity, cultural conception.

*Marianne Liliequist, Professor, Ethnology,
Department of Culture and Media Studies, Umeå
University, Umeå, Sweden.*